

PILAR GARCÍA TROBAT, *NOSTALGIA DE LOS FUEROS PERDIDOS: LA INCESANTE REIVINDICACIÓN DEL DERECHO CIVIL VALENCIANO*, VALÈNCIA, TIRANT LO BLANCH, 2020, 446 P.

Els membres de l'Associació de Juristes Valencians, en col·laboració amb la càtedra institucional de dret foral valencià que dirigisc, des de fa anys treballem amb la finalitat d'aconseguir un exercici efectiu de la nostra potestat per a legislar en matèria de dret civil. Com diu García Trobat (en «València sempre a la cua», *Concret*, núm. 2), «la Constitució de 1978 que empara i respecta els drets històrics sembla obviar-los en el cas valencià», i encara que «el seu estatut d'autonomia (reforma de 2006) proclamés el reconeixement de la Comunitat com a nacionalitat històrica en base el seu dret civil foral, sempre li serà denegat i les seues lleis declarades inconstitucionals a causa de la interpretació que, per desconeixement històric, es fa de l'article 149.1.8^a de la Constitució». Aquesta és la raó per la qual vam encetar una extensa campanya ciutadana i institucional amb l'objectiu de recuperar de manera plena la potestat de la Generalitat Valenciana per a legislar en matèria de dret civil. Més de cinc-cents municipis de la nostra Comunitat, juntament amb les principals entitats públiques i privades, han donat suport a un manifest que ha conduït al fet (històric, certament) que les Corts Valencianes presenten davant el Congrés dels Diputats una proposta de reforma de la Constitució. A més, s'ha impulsat una campanya de premsa en la qual he col·laborat amb més d'una desena d'articles en mitjans com ara *Levante-EMV*, *El Mundo* o *Valencia Plaza*.

L'antic regne de València va perdre els seus Furs en 1707 i la història —la *història dolenta*, tot s'ha de dir— ha repetit de manera incessant que, si no els va recuperar, almenys en matèria de dret privat, va ser per culpa dels mateixos valencians. Però és de debò que ningú no es va interessar en la seua devolució?

Com a director de la càtedra, des de fa molts anys m'he ocupat de l'estudi i la investigació del dret foral valencià, al principi sota el magisteri del professor Mariano Peset, que és cosa de gran cas en la matèria. He abordat el segle XVIII amb profusió i he desmuntat molts dels tòpics més habituals sobre la matèria. València va perdre els seus Furs en 1707, però no es va oblidar d'ells ni ho havia fet temps arrere, com assenyalen una part del fusterianisme i una altra del blaverisme, sense més dades que algunes intuïcions que jutgen precises —i no ho són— i que s'acaben convertint en una pseudohistòria plena de tòpics i llocs comuns construïts amb poc o gens de rigor. La intenció, que es va fer efectiva, de compilar-los poc abans de la derogació ho demostra, com vaig afirmar en el meu treball «Constitucionalisme i recopilació del dret en la València foral: el cas de la compilació inèdita de 1702» (*El Compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 2013, p. 597-605). M'he detingut a recollir les moltes ocasions en les quals, sobretot des del municipi, es va reclamar la seua devolució fins

a l'arribada del liberalisme («Abolición y reintegración del derecho foral valenciano en la perspectiva del Antiguo Régimen», a *El derecho civil valenciano tras la reforma del Estatuto de autonomía*, València, Tirant lo Blanch, 2010, p. 13-66). He pogut estudiar els furistes més reconeguts («Gregorio Mayans, forista», a *Historia Iuris: Estudios dedicados al profesor Santos M. Coronas*, vol. II, Oviedo, Universidad de Oviedo, 2014, p. 1107-1120) o els costums que van perviure («Leyes y costumbres en la recuperación del derecho foral valenciano», a *Droit et mœurs: Implication et influence des mœurs dans la configuration du droit*, Jaén, Universidad de Jaén, 2011, p. 125-142). Vaig publicar també algun article sobre les bases històriques de la qüestió del dret civil valencià (vegeu «La reivindicación de un derecho civil propio de los valencianos desde la abolición de los fueros: bases históricas», a *Cuatro estudios sobre la competencia de la Generalitat Valenciana para legislar en materia de derecho civil: Bases históricas y normativas*, València, Tirant lo Blanch, 2013, p. 37-98). Però és que la nòmina d'investigadors que s'han interessat últimament per la matèria creix de manera constant fins a formar un llistat ben crescut (Remedio Sánchez, Ignacio Durbán, Rafael Verdera, Pilar Hernando, Sergio Villamarín, Carmen Lázaro, Paco Blasco, Javier Barceló, Rosa Moliner, Fede Arnau, Francisca Ramón, Carles Tormo, Llanos Cabedo, Mario Clemente, Cristina Sánchez, Jesús Estruch, Teresa Canet, Vicente Domínguez, Mariola Mas, José Bonet, Nuria Verdet, Ramón Aznar, Laura Gómez, Javier Plaza...). Aquest va ser, des del primer moment, un dels objectius de la càtedra.

Però també és cert que encara no havia estat possible traçar una visió completa des del 1707 fins als nostres dies, a causa de la falta de dades del període en diverses zones. Aquesta monografia, elaborada a partir de fonts documentals consultades en diferents arxius públics i privats i hemeroteques, així com d'una àmplia bibliografia, ha permès reconstruir la història d'una incessant lluita, des de la seua pèrdua, per la recuperació d'un dret civil propi, contribuint així al progrés del coneixement en una qüestió central per a la història recent del dret valencià.

El llibre s'estructura en una introducció, quatre capítols i un epíleg, al qual se'gueixen un apèndix documental, les copioses fonts consultades i una bibliografia detallada. En la «Introducció», la professora García Trobat avança els seus objectius. És una obra d'història jurídica, que aborda l'estudi dels Furs des de la seua ininterrompuda reivindicació al llarg dels segles. No és objecte d'estudi la instrumentalització política que d'ells, en determinats moments, pogués haver-se fet, però sí constatar des de la història que no tenen raó de ser les sentències del Tribunal Constitucional que declaren inconstitucionals les lleis autonòmiques valencianes més recents en matèria de dret civil.

El primer capítol, que duu per títol «Entre la perplejidad y la esperanza», és, potser, el menys nou, ja que aborda el segle XVIII, sens dubte el que amb més intensitat ha estudiat la historiografia: és a dir, què va ocórrer després i arran de l'abolició. No li resulta estranya aquesta època a Pilar García Trobat, que ja havia estudiat amb

Jorge Correa la primerenca implantació en l'Administració valenciana d'un dels nous funcionaris borbònics, l'intendent, i l'impost equivalent a les alcabales castelleses. Però ara s'endinsa en aquest nou tema i, malgrat tants estudis anteriors, aconseguix des d'una perspectiva original i aportant algunes dades noves, introduir-nos en el desconcert que va significar l'abolició i en l'esperança que es va mantindre a recuperar-los, almenys en matèria de dret civil, com ho havia aconseguit Aragó. L'arribada de Carles III de nou va renovar les il·lusions dels valencians per recuperar les seves institucions, com demostren els nombrosos memorials de greuges valencians. Encara en el primer terç del segle XIX, advocats i magistrats recorden la necessitat de conèixer i aplicar els Furs o almenys l'esperit d'ells.

En el segon capítol, «Constitución y Fueros en guerra», Pilar García Trobat estudia el difícil encaix dels furs provincials en la Constitució nacional. La Junta Central consultarà a l'Audiència i a l'Ajuntament sobre com s'han de restablir i convocar les Corts en aquells moments de guerra. Es van extraure per a l'anàlisi tots els documents dels arxius de viles i ciutats referents a les Corts forals. Si es tractava de *restablir*, hi havia la possibilitat de tornar al passat foral. Tota aquesta documentació, conservada en l'Arxiu del Congrés dels Diputats, és analitzada de manera exhaustiva en aquesta monografia. Les discrepàncies entre els valencians van començar a mostrar-se profundes i arribaren a les Corts dividits en les seues opinions: els uns obertament a favor de la nova època, els altres amb el convenciment que en els Furs es trobava la solució al despotisme patit.

«El mito de los Fueros», títol del tercer capítol, ocupa els anys centrals del segle XIX, en els quals una política centralista i uniformadora força maldestra aconseguix idealitzar, com a reacció, temps passats. La divisió provincial, la Llei d'ajuntaments i la desamortització de Madoz van significar la mort de l'autonomia local. Progressistes i republicans van girar llavors els ulls cap a la tradició foral a la recerca de solucions. Vicent Boix i Antonio Aparisi Guijarro apareixen com els principals artífexs a València d'aquest moviment contra el moderantisme del Govern, germen del sentiment nacionalista que afloraria poc després. Durant aquests anys s'aborda la qüestió de la codificació civil i es comença a identificar la reivindicació foral amb el desig de recuperar el dret civil foral del qual havia estat privada la regió. Com diu la professora García Trobat, «si en cuanto al derecho público, su reivindicación es absolutamente romántica, en cuanto al derecho civil podía ser factible». El desconeixement general tocant a quines normes queden vigents a cada província, porta la Comissió General de Codificació a preguntar-ho a l'Audiència i al Col·legi d'Advocats valencians. Les respostes són sorprenents. Sembla que «en parte los Fueros están vigentes». Alguns juristes valencians —i també forans— advoquen perquè es tinguen presents algunes institucions forals valencianes en la confecció del nou codi. Els seus Furs són estudiats en la Universitat. Però, una vegada més, aquestes demandes són desateses. València no és considerada territori foral i passa a regir-se pel Codi civil dels anys 1888-1889 sense cap excepció.

L'últim capítol, «Valencianismo jurídico», se centra en les reivindicacions regionalistes. La primera Assemblea Regionalista Valenciana, inspirada en la Solidaritat Catalana, va convocar a la protesta contra el Decret del 29 de juny de 1707, que va abolir els Furs de València i Aragó. La força del blasquisme en la ciutat va impedir que aquesta empresa tingués èxit. Tot i això, se'n van publicar les conclusions. En l'àmbit del dret, va sol·licitar «el reconocimiento del derecho consuetudinario valenciano que regía al margen y a veces en contra del derecho prescrito en el Código civil. Pedía la reforma del artículo 5 de dicho Código que impedía tal reconocimiento y reivindicaba el derecho de los valencianos a expresarse en su idioma sobre todo en los actos judiciales y notariales». Començava així una nova etapa en la qual el valencianisme polític va voler presentar-se, com va ocórrer a Catalunya, juntament amb el jurídic. És interessant ressaltar la labor de la Joventut Valencianista, per a la qual «las consecuencias de imponer un derecho extraño a Valencia, había significado la pérdida de su personalidad». Quan en 1918 l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona convoca una assemblea per a tractar qüestions del Codi civil, hi convida tots els territoris de dret foral i també crida València. Algunes de les propostes de l'assemblea seran plantejades per al debat entorn de la mancomunitat que s'intentarà aquell mateix any a València. Amb el diputat provincial Facundo Burriel, es busca un dret civil per a València. Si els Furs estan derogats, caldria tindre en compte el dret consuetudinari que encara regeix, sobretot en matèria de família, successions, censos i regs. Afloren llavors les crítiques respecte a la unitat de codis recollida en la Constitució, perquè, en paraules d'Eduard Martínez Ferrando, «negaven la primera i més preada de totes les llibertats: la d'organitzar-se cada país, segons les lleis pròpies de sa vida». Però quan tots els partits valencians comencen a acceptar una eventual autonomia, la dictadura de Primo de Rivera posa fi una vegada més a les il·lusions despertades. Durant la Segona República, el reconeixement de les regions autònomes en la Constitució del 1931 permet a València il·lusionar-se novament amb un dret civil propi. Per a uns, de nova faïçó; per a uns altres, afonant les arrels en la història. L'autora recull en l'apèndix documental un projecte d'estatut inèdit presentat pel Centre de Cultura Valenciana. Des del Col·legi d'Advocats es va intentar la recopilació del dret consuetudinari valencià que inicià Burriel. I des de l'Ajuntament es va emprendre una campanya de conscienciació política mitjançant la publicació d'una edició dels Furs accessible a tothom. Però no va haver-hi temps per a concretar res més. La Guerra Civil ho va impedir.

En l'epíleg, l'autora descriu que, durant el franquisme, els valencians no van desistir d'intentar que el seu territori fora reconegut com a foral, encara que no va arribar el seu moment. La Transició va portar amb ella noves esperances... El 1974 es van celebrar a València les primeres jornades forals valencianes, organitzades pels tradicionalistes, amb la intenció que s'actualitzaren els Furs de València «bajo los auspicios de su más amplio posible restablecimiento». El 1976 els cronistes del regne de València també van proposar sol·licitar la rehabilitació dels antics Furs. Aquell mateix any,

l'Avantprojecte d'estatut del País Valencià (conegut com l'Estatut d'Elx) disposava en l'article 16 que «el País Valencià es dicta el seu propi dret civil, sense renunciar a unificar-lo amb el del Principat de Catalunya i les Illes Balears. La Generalitat participarà activament en tota iniciativa per aconseguir-ho, i nomenarà delegats —arribat el cas— per a la comissió que redacte el Codi civil unificat». Tornaven a portar-se els tres models en què València havia basat la recuperació d'un dret civil propi. Però, una vegada més, el seu destí va quedar en mans alienes...

Com recull l'autora en una altra de les seues monografies (*La Constitución de 1812 y la educación política*, Madrid, Congreso de los Diputados, 2010), Larra, en referir-se a les causes del fracàs de la Constitució a Espanya, va escriure que el problema va ser que els liberals «que habían andado demasiado cuando los demás estaban parados, comenzaron a pararse cuando los demás empezamos a andar». Tot parafrasejant-lo, podríem concloure una cosa semblant. El moviment valencianista va trobar poc suport popular, però quan semblava que els valencians avançaven, les circumstàncies i els interessos polítics els van detindre.

En definitiva, estem davant d'una monografia necessària, que alguns feia molt que estàvem esperant, amb una revisió minuciosa i detallista de la història jurídica valenciana recent. Desmunta alguns dels tòpics més habituals sobre la matèria i planteja alhora noves incògnites i idees. El rigor amb què està feta la va fer mereixedora del IV Premi «Savis en Dret», que en la modalitat històrica concedeix la càtedra de dret foral. Només resta que l'amable lector faça el seu propi judici després de visitar les pàgines del llibre.

Javier Palao Gil
Universitat de València